

● فصل دوم - هویت

● انتظار می‌رود در پایان این فصل دانش آموز:

۱.

با مطالعه این فصل و انجام فعالیت‌های آن پی می‌برید که

تغییرات هویت اجتماعی

فرصت‌ها و محدودیت‌های تغییرات هویتی در جهان اجتماعی

تصاویر

جشن فارغ التحصیلی

تحرک اجتماعی چیست؟

منظور از موقعیت اجتماعی جایگاهی است که فرد در جامعه یا در یک گروه اجتماعی دارد. ما با شناخت موقعیت اجتماعی فرد، در مورد او اطلاعاتی به دست می‌آوریم؛ مانند اینکه با چه کسانی در ارتباط است، چه انتظاراتی باید از او داشته باشیم، چگونه باید با او رفتار کنیم و...

کسب هویت‌های اجتماعی جدید با تغییراتی در موقعیت اجتماعی افراد همراه است. این تغییرات موقعیتی چه انواعی می‌تواند داشته باشد؟

دانش‌آموزی درباره این موضوع که «در آینده می‌خواهید چه کاره شوید؟» نوشته بود: «داشتم فکر می‌کردم، دوست دارم یک مامان خوب و مهربون بشم، شاید بخوام راننده هم بشم و چه بسا هم یک خانم دکتر یا یک خانم معلم، شاید هم یه خانم خانه‌دار، راستی دندانپزشک هم خوبه، مددکار هم همین‌طور و... پیش خودم فکر کردم هر کاره‌ای که بشم مهم اینه که یک فرد مفید برای خودم و جامعه‌ام باشم تا پدر و مادرم به وجودم افتخار کنند. به قول مادرم بچه‌ها باقیات صالحات پدر و مادر و معلمشون! چه بسا من هم باقیات صالحات آنها شدم. خدا را چه دیدی!»

به راستی موضوع «در آینده می‌خواهید چه کاره شوید؟» چه اهمیتی دارد که برخی معلمان نگارش اصرار دارند دانش‌آموزان در مورد آن مطلب بنویسند؟ آیا منظور، صرفاً پرسش از شغل آینده آنهاست؟ دانش‌آموزان چه برداشتی از این پرسش دارند و چگونه به آن پاسخ می‌دهند؟ شما چگونه فکر می‌کنید؟

افراد در بدو تولد، هویت اجتماعی انتسابی خود را به صورت انفعالی در محیط خانواده و غیر آن می‌پذیرند. با گذر زمان آنها به گونه‌ای فعال با محیط اجتماعی خود برخورد می‌کنند، هویت اکتسابی خود را به دست می‌آورند و متناسب با این هویت اجتماعی جدید از موقعیت اجتماعی جدیدی برخوردار می‌شوند.

جابه‌جایی افراد از یک موقعیت اجتماعی به موقعیت اجتماعی دیگر را تحرک اجتماعی می‌گویند.

تحرک اجتماعی انواعی دارد: صعودی، نزولی و افقی.

تصاویر

نمودار انواع تحرک اجتماعی

کارمند یک اداره هنگامی که مدیر بخشی از اداره می‌شود و یا مدیر یک بخش هنگامی که مدیر کل می‌شود، تحرک اجتماعی صعودی پیدا کرده است. مدیر اداره هنگامی که از مدیریت عزل می‌شود و به صورت کارمند عادی به کار خود ادامه می‌دهد، تحرک اجتماعی نزولی دارد. شخصی شغل خود را تغییر می‌دهد در صورتی که شغل جدید موقعیت اجتماعی او را تغییر ندهد، تحرک اجتماعی افقی دارد. مانند کارمندی که از یک بخش اداره به بخش دیگر انتقال پیدا می‌کند. آیا می‌توانید برای هر یک از انواع تحرک اجتماعی نمونه‌های دیگری مثال بزنید؟

در همه کشورها رتبه‌بندی مشاغل وجود دارد. ولی رتبه‌بندی مشاغل در کشورهای مختلف یکسان نیست. برخی مشاغل در بعضی کشورها از اهمیت بیشتری برخوردارند و بالعکس. باید به یاد داشته باشیم که موقعیت اجتماعی افراد صرفاً تابع مشاغل آنها نیست بلکه به عوامل دیگری مانند علم، ایمان، تقوا، هنر، احترام و... نیز بستگی دارد. آیا می‌توانید به ملاک‌های دیگری اشاره نمایید؟

— یکی از جمله صالحان به خواب دید پادشاهی را در بهشت و پارسایی در دوزخ. پرسید که موجب درجات این چیست و سبب درکات آن؟ که مردم به خلاف این همی پنداشتند. ندا آمد که این پادشاه به ارادت درویشان در بهشت است و این پارسا به تقرب پادشاهان در دوزخ.

گلستان سعدی

— مسدود بودن راه ارتقاء و تحرک اجتماعی صعودی را انسداد اجتماعی می گویند. باز بودن راه تحرک اجتماعی به معنی امکان دسترسی افراد محروم و کمتر برخوردار جامعه به موقعیت های اجتماعی بالاتر است. انسداد اجتماعی بیشتر در جوامعی وجود دارد که موقعیت اجتماعی افراد بر اساس ویژگی های انتسابی مانند وراثت، نژاد و ... تعیین می شود ولی در بسیاری از جوامع که مبتنی بر ویژگی های اکتسابی هستند نیز شرایط به گونه ای است که در عمل، راه تحرک اجتماعی بر محرومین جامعه بسته می شود. مثلاً در جوامعی که رتبه بندی موقعیت های اجتماعی بر اساس سرمایه اقتصادی است، محرومین با انسداد اجتماعی مواجه هستند.

تصویر دیوار حائل بین فلسطین و اسرائیل

تصویر نظام کاستی هند

نمونه بیاورید

تحرک اجتماعی گاه درون یک نسل (یک فرد در طول زندگی خودش) و گاه در دو نسل (یک فرد نسبت به والدینش) اتفاق می افتد. نمونه هایی از تحرک اجتماعی درون نسلی و میان نسلی را بیان کنید.

فرصت‌ها و محدودیت‌های تغییرات هویتی کدام‌اند؟

تصویر خانم‌های محجبه در غرب

+

تصویر say no to burqas

اعضای جهان اجتماعی ابتدا با هویت انتسابی خود آشنا می‌شوند و به تدریج با فعالیت‌شان، موقعیت و هویت اکتسابی خود را به دست می‌آورند. آیا اعضای جهان اجتماعی می‌توانند هر نوع هویت اجتماعی را کسب کنند؟

در جوامع فئودالی غربی موقعیت اجتماعی افراد به رابطه آنها با زمین بستگی داشت. برخی ارباب و گروهی رعیت بودند. در این جوامع، طبقه‌ای از مردم عادی وجود داشت که نه اشراف بودند و نه رعیت. به همین دلیل از آنها به طبقه سوم یاد می‌شد که شامل صراف، بنا تا کفاش و... بود. این طبقه هویت منفی و پست داشت و از نظر قانونی و اجتماعی از هیچ اهمیت و اعتباری برخوردار نبود ولی به علت فایده و کارکردهایی که داشت در جوامع فئودالی تحمل می‌شد. یکی از نویسندگان می‌پرسد: طبقه سوم چیست؟ و پاسخ می‌دهد که چیزی نیست اما می‌خواهد چیزی بشود. این طبقه پس از چندی به مفید بودن و سودمندی خود غرّه شد و جهت کسب اعتبار برای خودش به ارزیابی گروه‌های دیگر براساس مفید بودن یا نبودن آنها پرداخت. این طبقه همان طبقه متوسط است که در این وضعیت خاص پدید آمد و با ارزیابی اشراف با معیار فایده‌مندی آنها را بی‌اعتبار می‌ساخت زیرا خود را تولیدکننده و مفید و اشراف را مصرف‌کننده و سربار جامعه معرفی می‌کرد. پذیرش این معیار توسط عموم مردم به پیدایش فرهنگ فایده‌گرایی منجر شد که همه انسان‌ها را صرفاً بر اساس همین معیار ارزیابی می‌نمود. این روند به شکل‌گیری جوامعی انجامید که وضعیت اقتصادی افراد یا جایگاه آنان در بازار، موقعیت اجتماعی آنها را معین می‌کرد و سایر ویژگی‌های هویتی به آن وابسته می‌شد.

هر جامعه‌ای برخی از هویت‌ها را می‌پذیرد و برخی را منع می‌کند. آیا شما می‌توانید مواردی را مثال بزنید؟

در جهان‌های اجتماعی مختلف، فرصت-های پیش روی افراد برای تحرک اجتماعی و کسب هویت‌های جدید متفاوت است. هر جامعه‌ای به تناسب عقاید و ارزش‌هایی که دارد برخی تغییرات هویتی و تحرک-های اجتماعی را تشویق و برخی دیگر را منع می‌نماید. مثلاً جامعه‌ای که براساس ارزش‌های نژادی شکل می‌گیرد مانند آپارتاید، صرفاً برای یک نژاد خاص امکان تحرک اجتماعی صعودی را فراهم می‌آورد. در مورد جامعه آپارتاید چه می‌دانید؟

آشکار کند، منع می‌شوند. شاهد مثال این واقعیت، جلوگیری از تحصیل دختران محجبه در برخی جوامع غربی است. در جوامع سکولار و دنیوی امکان رأی دادن به قوانین الهی وجود ندارد. اکثریت مردم الجزایر در سال ۱۹۹۱ میلادی به حاکمیت اسلامی رأی دادند اما کودتای نظامی مانع از اجرای نتایج انتخابات شد. رئیس جمهور وقت آمریکا در دفاع از این کودتا گفت: مردم الجزایر نیاز به دموکراسی کنترل شده دارند. از عبارت رئیس جمهور آمریکا چه می‌فهمید؟

جامعه‌ای که قواعد و روابط آن بر اساس ارزش‌های اقتصادی است، تحرک اجتماعی صعودی را تنها برای کسانی ممکن می‌سازد که منابع ثروت را در اختیار دارند.

جهانی که حول ارزش‌های دنیوی و این جهانی شکل می‌گیرد، تحرک اجتماعی را در محدوده همان ارزش‌ها به رسمیت می‌شناسد.

در یک جهان سکولار، هویت دینی و معنوی افراد نمی‌تواند بروز و ظهور اجتماعی داشته باشد. در این جهان فعالیت‌هایی که هویت دینی افراد را

تصویری مرتبط الجزایر

تصویری مرتبط با آپارتاید

در یک جهان دینی و معنوی نیز هویت‌هایی که ابعاد متعالی و الهی انسان را نفی کنند، به رسمیت شناخته نمی‌شوند.

در جهان اجتماعی اسلام برخی مشاغل مانند رباخواری و... حرام‌اند که انسان مسلمان به آنها نزدیک نمی‌شود. برخی از مشاغل نیز با اینکه حرام نیستند ولی از مسلمان خواسته شده که این مشاغل را نپذیرند. این دسته مشاغل به اصطلاح مکروه‌اند. مانند برده‌فروشی. در مقابل بعضی مشاغل و حرفه‌ها را تشویق و افراد را برای اشتغال به آنها ترغیب می‌کند. این دسته مشاغل به اصطلاح مستحب‌اند. مانند زراعت. انسان باید مراقب عواملی باشد که در تربیت و هویت‌یابی او تأثیر می‌گذارند. شغل فرد یکی از عوامل تأثیرگذار است. اساس منع و ترغیب اسلام نسبت به مشاغل و حرفه‌ها، آثار تخریبی یا سازندگی این حرفه‌ها بر تربیت و هویت انسان‌ها است. اسلام برخی از مشاغل را مورد تحسین قرار می‌دهد، زیرا انسان‌سازند و برخی از حرفه‌ها را مذمت می‌کند، زیرا مخرب انسان‌اند. اسلام تربیت انسان‌های متعالی را هدف آفرینش می‌داند و برای تحقق آن مراقبت‌های ویژه‌ای را اعمال می‌کند.

تصویر جشن هسته‌ای

تصویر شبیه‌سازی در رویان

اگر تغییرات هویتی مطابق عقاید و ارزش‌های جامعه نباشد و فراتر از فرصت‌هایی باشد که در یک جهان اجتماعی وجود دارد، چه اتفاقی رخ می‌دهد؟ مادامی که هویت اجتماعی افراد در چارچوب عقاید و ارزش‌های اساسی جامعه شکل می‌گیرد، تغییرات هویتی افراد و گروه‌ها با هویت جهان اجتماعی سازگار است و مورد

تشویق و تأیید جامعه نیز قرار می‌گیرد. فردی که با تلاش و پشتکار خود، در یکی از عرصه‌های اجتماعی دست به نوآوری می‌زند و از این طریق موقعیت اجتماعی خود و بخشی از افراد جامعه را ارتقا می‌بخشد، مورد تأیید جامعه واقع می‌شود. تغییرات هویتی افراد گاه از مرزهای مورد قبول جهان اجتماعی فراتر می‌رود. اگر تغییرات هویتی بیرون از مرزهای مقبول جهان اجتماعی رخ دهد و شیوه‌هایی از زندگی را که با عقاید و ارزش‌ها در تقابل هستند به دنبال بیاورد به تعارض فرهنگی منجر می‌شود که اضطراب و نگرانی‌های اجتماعی فراوانی به همراه دارد. تعارض فرهنگی گاهی ناشی از علل درونی است و به نوآوری‌ها و فعالیت‌های اعضای جهان اجتماعی باز می‌گردد و گاه ناشی از علل بیرونی است و پیامد تأثیرپذیری از جهان‌های اجتماعی دیگر است.

استدلال کنید

آیا هر نوع ابداع و نوآوری یا هر نوع مواجهه با جهان‌های اجتماعی دیگر، به تعارضات فرهنگی منجر می‌شود؟ برای هر مورد نمونه‌هایی ذکر کنید.